

Het kind als getuige: enkele misvattingen

Kinderen zijn regelmatig getuige of slachtoffer van ernstige delicten en raken op die manier nogal eens verzeild in de contreien van het strafrecht. Met name in zedenzaken zijn zij vrij vaak de enige getuigen. Technisch bewijs, zoals DNA van de dader, ontbreekt vaak (Brainerd, Reyna & Ceci 2008). In zulke gevallen is het van het uiterste belang dat kinderen op een goede manier worden verhoord over hetgeen is voorgevallen.

De dagen dat jeugdige getuigen per definitie als onbetrouwbaar werden weggezet, liggen ver achter ons. Tegenwoordig kennen strafrechtjuristen in beginsel gewicht toe aan de verklaringen van jeugdige slachtoffers en getuigen. Daar is niets mis mee zolang zij maar globaal op de hoogte zijn van wat het geheugen van kinderen wél en wat het niet vermag. De mogelijkheid om zich daarover te (laten) informeren bestaat want er is inmiddels een stevig corpus aan relevante vakliteratuur (zie voor voorbeelden: Brainerd & Reyna 2005; Ceci & Bruck 1995). Evenzogoed duiken pertinent onjuiste opvattingen over het geheugen van jeugdige getuigen nog steeds op in de Nederlandse rechtszalen. In dit artikel geven we daarvan twee voorbeelden. We laten zien dat zulke misvattingen niet spontaan ontspruiten aan het juridische brein, maar in roulatie worden gebracht door – jawel – deskundigen. We beginnen echter met een korte geschiedenis, waar een vergelijkbare thematiek – dolende deskundigen – als een rode draad doorheen loopt.

Het begin

De eerste psycholoog die – op verzoek van de verdediging – als deskundige optrad in een rechtszaal om daar uitspraken te doen over de competentie en betrouwbaarheid van een jeugdige getuige was de Berlijnse hoogleraar William Stern (Sporer 1982). We praten dan over de jaren 1903-1904. Stern boog zich over de verklaringen van een jongen die beweerde slachtoffer te zijn van seksuele molestatie. De jongen had een reeks van verklaringen afgelegd. Stern betoogde dat zijn latere verklaringen inconsistent waren met zijn eerdere verklaringen en de sporen van suggestieve bevraging verrieden. Hij adviseerde de rechtbank om de latere verklaringen terzijde te schuiven.

Rond 1910 maakte de Belgische psycholoog Johan Varendonck furore als getuige-deskundige in een opzienbarende moordzaak (Whipple 1913). Ook hij werd door de verdediging geëngageerd en andermaal was de conclusie van de deskundige dat het oppassen geblazen was met de belastende verklaringen van twee jeugdige getuigen. Varendonck wees op de fnuikende uitwerking die de suggestieve bevraging van de onderzoeksrechter had op een van de getuigen. Zo had de onderzoeksrechter opgemerkt: 'U heeft de moordenaar zeker gezien. Vertel me wie het was.' Waarop het kind reageerde met: 'Ik ken hem niet.' De onderzoeksrechter: '(...) maar zei het andere kind niet dat het Dick, Jan, François, of Jidcs was?' Waarop het kind de naam van Jan, verwijzend naar de verdachte Jan van Puyenbroeck, koos. Varendoncks interventie kwam hem op forse kritiek van de magistraten te staan: hier verscheen een psycholoog ten tonele die de magistraten de les kwam leren over hoe zij kinderen dienden te ondervragen. De juryleden dachten er anders over. Ze kwamen tot de conclusie dat de belastende verklaringen van de jeugdige getuigen toch te wankel waren en spraken Van Puyenbroeck vrij. Het was de Amerikaanse onderwijspsycholoog Guy Whipple die de eerste overzichtsartikelen schreef over de betrouwbaarheid van jeugdige getuigen (1909, 1911,

1912 en 1913). Hij concludeerde dat jeugdige getuigen onbetrouwbare verklaringen afleggen, zelfs als het gaat om gebeurtenissen die hen persoonlijk raken.

De eerste generatie rechtspsychologen maakte in de rechtszaal kennis met extreme voorbeelden van jeugdige getuigen die door suggestieve bevraging tot hun belastende verklaringen waren gekomen. Het bracht deze generatie tot een overmatig pessimistische visie op de competentie van zulke getuigen (Sporer 2008). Dat pessimisme nam karikatuurale vormen aan bij de man die geldt als de grondlegger van de Amerikaanse rechtspsychologie, Hugo Munsterberg. In zijn *On The Witness Stand* (1908, p. 54) legt hij uit dat vooral meisjes een neiging hebben om te confabuleren: 'Experiments with school children, especially, seem to show that the girls have a better memory than the boys as far as omissions are concerned; they forget less. But they have a worse memory than the boys as far as correctness is concerned; they unintentionally falsify more.' En daarom, zo vond Munsterberg, waren vrouwen ook niet geschikt om als jurylid te fungeren.

Jongste geschiedenis

Systematisch onderzoek naar het geheugen van kinderen nam in de jaren 80 en 90 van de vorige eeuw een hoge vlucht. De aanleiding daarvoor was een aantal gerucht-makende zedenzaken in de VS (Brainerd, ter perse; Goodman 2006). Een van de bekendste was de *McMartin*-zaak. De zaak cirkelde rondom beweerd seksueel misbruik in een kinderdagverblijf (McMartin) in Los Angeles, begon in 1983 en sleepte zich jaren voort. Zeven leraren werden ervan beschuldigd honderden kinderen stelselmatig te hebben misbruikt. Slachtoffers rapporteerden onder meer dat ze dode en verbrande baby's hadden gezien, dat ze naakt op een paard hadden moeten zitten en dat ze met een helikopter naar een boerderij waren gevlogen. Technisch bewijs ontbrak evenwel volledig (Garven e.a. 1998).

* Dr. H. Otgaar, dr. M. Jelicic en prof. H. Merckelbach zijn verbonden aan de sectie Forensische Psychologie van de Faculteit der Psychologie en Neurowetenschappen, Maastricht University. Dit artikel is tot stand gekomen met behulp van subsidies van de Edmond Hustinx stichting en NWO (NWO 415-12-003).

Een analyse van de wijze waarop de kinderen door hulpverleners – niet de magistraten dit keer – waren ondervraagd liet een verontrustend beeld zien en deed alleszins denken aan de *Van Puyenbroeck*-zaak. Het ging om vragen van het type: ‘Hij heeft toch aan jou gezeten, niet?’ Of: ‘Een vriendje van jou heeft gezegd tegen ons dat hij werd geslagen. Dat is zeker ook bij jou gebeurd?’ Toen uiteindelijk vast kwam te staan hoe suggestief de bevraging van de kinderen was geweest, werden de strafrechtelijke procedures tegen de verdachten gestaakt. Zaken met een *McMartin*-achtige allure waren er ook in ons land. *De Bolderkar*-affaire (1988) en de *Oude Pekela*-zaak (1987) vallen moeiteloos in deze categorie. In deze laatste zaak ‘herinnerden’ tientallen kinderen zich door een rituele sekte van satanische clowns te zijn misbruikt. Net als in de *McMartin*-zaak was technisch bewijs afwezig. En ook in deze zaak waren er sterke aanwijzingen dat suggestieve vraagtechnieken in het spel waren (Crombag & Merckelbach 1996).

Het waren dit soort rechtszaken die onderzoek naar het effect van suggestieve bevraging op de verklaringen van kinderen prominent op de researchagenda plaatsten. Onderzoek uit de jaren 90 liet een consistent beeld zien: jonge kinderen zijn vatbaarder voor suggestieve druk dan oudere kinderen en volwassenen (Ceci & Bruck 1993; Leichtman & Ceci 1995; Poole & Lindsay 1995). Die verhoogde vatbaarheid voor suggestie bij jonge kinderen leidt dan weer tot het fenomeen van pseudoherinneringen: herinneringen aan details en/of gebeurtenissen die nooit hebben plaatsgevonden.

Parallel aan het onderzoek over de invloed van suggestie op kinderherinneringen verrichtte de Amerikaanse psychologe Elizabeth Loftus baanbrekend onderzoek naar het fenomeen van pseudoherinneringen. Gebruikmakend van methoden waarin proefpersonen werden blootgesteld aan suggestieve druk liet zij zien hoe eenvoudig het is om mensen zich iets te laten herinneren dat in werkelijkheid nooit heeft plaatsgevonden (Loftus 2005).

Illustratief is de studie waarin aan volwassen proefpersonen werd verteld dat ze als kind waren verdwaald in een nabijgelegen winkelcentrum (Loftus & Pickrell 1995). De onderzoekers maakten de deelnemers wijs dat zij – de onderzoekers – het verhaal over de vermissing van hun ouders hadden gehoord. De proefpersonen wisten niet dat het verhaal volledig uit de duim van de onderzoekers kwam. Na in twee interviewrondes over het fictieve verhaal te zijn onderhouden, beweerde maar liefst een kwart van de volwassen proefpersonen zich de gebeurtenis levendig te kunnen herinneren. Deze proefpersonen kwamen zelfs met allerlei extra details over de vermissing op de proppen. De onderzoekers slaagden er dus in om met behulp van suggestieve wenken een fictieve gebeurtenis in het geheugen te implanteren. Daarom wordt deze methode ook wel het implantatieparadigma genoemd. De moraal ervan is dat vatbaarheid voor suggestie geen exclusief kinderlijke eigenschap is, ofschoon het zich bij hen wel nadrukkelijker manifesteert en wel om twee redenen. Ten eerste zijn kinderen meer dan volwassenen gevoelig voor autoriteit, wat ertoe leidt dat zij suggestieve wenken makkelijker voor waar accepteren. En ten tweede hebben vooral jonge kinderen nog moeite met het organiseren van hun ophaalopingen

(*retrieval*), wat ertoe voert dat zij de aanwijzingen van anderen makkelijker zullen volgen (Ceci & Bruck 1993). Geheugenonderzoekers hebben laten zien dat negatieve gebeurtenissen makkelijker in het geheugen van kinderen geïmplantieerd kunnen worden dan neutrale gebeurtenissen en dat bij kinderen zelfs implantatie van uitgesproken onwaarschijnlijke gebeurtenissen (een ufo-ontvoering) mogelijk is (Otgaar, Candel & Merckelbach 2008; Otgaar e.a. 2009). Dit type onderzoek maakt duidelijk dat kinderen kwetsbare getuigen zijn.

Maar anders dan de pioniers Stern en Varendonck weten we nu dankzij onderzoek ook beter dan ooit dat dit niet het hele verhaal is. Als kinderen maar op een adequate manier onderhouden worden over wat hen overkwam, kunnen zij een accurate beschrijving daarvan geven. Het is met name de Britse hoogleraar Michael Lamb die liet zien dat kinderen in staat zijn om accurate beschrijvingen te geven als zij door een gestructureerd forensisch interview worden geloodst (Lamb e.a. 2007). Belangrijkste pijlers van dat interview zijn dat kinderen vrij hun verhaal kunnen vertellen en dat ze vooral open vragen (vragen als: ‘Kun je mij eens vertellen wat er is gebeurd?’) krijgen.

Maar ook als kinderen niet met behulp van zo’n interview worden verhoord, zijn ze bekwaam genoeg – zolang er geen suggestieve interventie is – om betrouwbare verklaringen af te leggen. Ook als het gaat om ernstige delicten zoals seksueel misbruik. De Zweedse onderzoekers Sjöberg & Lindblad (2002a) vergeleken de verklaringen van jeugdige slachtoffers over de seksuele handelingen die ze hadden moeten ondergaan met de video-opnamen die de dader ervan had gemaakt en stelden vast dat de verhalen van de kinderen accuraat waren. Als er al problemen waren met de verklaringen dan was het eerder dat de slachtoffers allerlei dingen weglieten die wel waren gebeurd dan dat ze pseudoherinneringen genereerden. Tot een vergelijkbaar inzicht kwamen eerder Orbach & Lamb (1999) en Bidrose & Goodman (2000).

Een ultrakorte samenvatting van de literatuur zou dus als volgt kunnen luiden: ja, Stern, Varendonck, Loftus en al die andere onderzoekers hebben gelijk als ze zeggen dat kinderen meer bevattelijk zijn voor suggestieve beïnvloeding dan volwassenen. Maar, nee, dat betekent allesbehalve dat kinderen inherent onbetrouwbare getuigen zijn: zolang als zij kundig worden verhoord, zullen ze in staat zijn een accurate, zij het op punten ook onvolledige, beschrijving te geven van hetgeen zij meemaakten.

Aan die samenvatting willen wij één cruciaal punt toevoegen. In de laatste jaren is veel onderzoek verricht naar de beschrijvingen die kinderen geven van ronduit traumatische voorvallen waarvan zij getuigen waren. Op grond van psychoanalytische folklore zou men kunnen menen dat kinderen zo’n voorval verdringen. Of erover gaan fantaseren. Het tegendeel is waar: zelfs jonge kinderen – indien en voor zover ze correct worden geïnterviewd – zijn heel wel in staat om een nauwkeurige beschrijving te geven van traumatische voorvallen. Illustratief is het onderzoek van Eth & Pynoos (1994) die 25 kinderen onderhielden over hoe zij er getuige van waren geweest dat hun ene ouder hun andere ouder had vermoord. Er was geen sprake van geheugenverlies (amnésie) of van confabulatie. Integendeel: deze kinderen

hadden haarscherpe herinneringen aan hun gruwelijke observatie en regelmatig namen de herinneringen de vorm aan van intrusies. Vervolgonderzoek van de Amerikaanse ontwikkelingspsychologe Gail Goodman bevestigt dit beeld. Het maakte bovendien duidelijk dat hoe meer kinderen van een aversieve ervaring overstuur raken, hoe beter zij zich die later kunnen herinneren en hoe minder bevattelijk zij zijn voor suggestieve vragen door verhoorders (zie McWilliams e.a. 2013). Dat is een – voor de rechtszaal – fortuinlijke bevinding. Toch staat ze niet elke deskundige even helder voor ogen. Te vaak nog fietsen zij mee in het achterste peloton van Stern en Varendonck,¹ die meenden dat kinderen een intrinsieke neiging tot confabulatie hebben. Om ons punt te illustreren bespreken we kort twee recente zaken waarin we als getuige-deskundigen optraden. Vooral de eerste zaak gaf ons een unieke inkijk in hoe levendig de traditie van Stern en Varendonck nog steeds is.

De autosuggestie van Vicky

Op een zwoele zomeravond hoorden burens in een woonwijk ergens in het noorden van Nederland 's nachts geschreeuw en gekrijs in de naastgelegen woning. Geschrokken belden ze de politie. Die arriveerde vrijwel direct. Toen de politie bij de deur van de desbetreffende woning kwam, deed een zesjarig meisje open. Nog voordat de politie iets kon zeggen, meldde zij: 'Mijn stiefvader was het. Hij heeft gedaan.' Toen de politie de woning binnentrad, werd een jonge vrouw dood aangetroffen. Later bleek het om de moeder van het meisje te gaan. Ze was met meerdere messteken van het leven beroofd.

Het meisje – we noemen haar hier gemakshalve Vicky – werd dezelfde dag nog geïnterviewd in een kindvriendelijke verhoorstudio. Hier herhaalde Vicky nogmaals dat het haar stiefvader was die haar moeder had gedood. Haar stiefvader zou 's nachts zijn thuisgekomen, een mes uit de keukenla hebben gepakt en haar moeder meerdere keren hebben gestoken. Belangrijk om te vermelden is dat het verhoor volgens de regels der kunst werd uitgevoerd; de verhoorders maakten geen enkel gebruik van suggestie en lieten Vicky op eigen kracht haar verhaal vertellen. Enkele weken later werd Vicky nogmaals over de gebeurtenis ondervraagd in een studio. Ze bleef bij haar relaas: haar stiefvader had haar moeder gedood en zij had het zelf gezien. Tijdens het tweede verhoor viel op dat Vicky met meer details op de proppen kwam over haar observatie.

De advocaat van de verdachte nam een klinisch psycholoog in de armen om onderzoek te doen naar de verklaringen van Vicky. Zijn conclusie: Vicky's verklaringen waren gebaseerd op *spontane* pseudoherinneringen. Volgens de klinisch psycholoog zouden dergelijke geheugenillussies voornamelijk voorkomen bij jonge kinderen. Zijn uitleg concentreerde zich op het volgende feitenbestand: de stiefvader zou 's nachts zijn binnengekomen en daarom zou Vicky hem niet hebben kunnen zien.² Ze zou zich dat ingebeeld hebben, haar inbeelding zou met

haar op de loop zijn gegaan en dat zou de contouren van ene pseudoherinnering hebben aangenomen. Noem het autosuggestie. De klinisch psycholoog maakte er een heel punt van dat Vicky een uitgebreider verhaal vertelde tijdens het tweede verhoor. Dat was, aldus deze deskundige, een sterk signaal dat er sprake was van autosuggestie en pseudoherinneringen.

De officier van justitie consulteerde een geheugenonderzoeker (eerste auteur). Op basis van onderzoek van na Stern en Varendonck viel zijn oordeel over de verklaringen van Vicky behoorlijk anders uit. Want wat laat recent wetenschappelijk onderzoek naar spontane pseudoherinneringen zien? Om te beginnen is het van belang om vast te stellen dat spontane pseudoherinneringen van een totaal andere orde zijn dan pseudoherinneringen die tot stand komen via suggestieve druk. Spontane pseudoherinneringen ontwikkelen zich zonder externe sturing en zijn te beschouwen als het resultaat van de interne geheugendynamiek (Otgaar & Candel 2011).

De standaardmethode om spontane pseudoherinneringen uit te lokken is het Deese/Roediger-McDermott (DRM)-paradigma (Roediger & McDermott 1995). Hierbij lezen proefpersonen lijsten met woorden die semantisch verwant zijn (bijv. *bakker, beleg, meel, graan, mes*, enz.). De woorden in de lijst verwijzen allemaal naar een woord dat niet in de lijst voorkomt (bijv. *brood*). Wanneer later het geheugen van de proefpersonen voor de woordlijst wordt getest, herinnert een substantieel deel van hen zich het niet-gepresenteerde woord. Zelfs als proefpersonen van tevoren worden gewaarschuwd of een afleidende taak doen, treden deze spontane geheugenillussies op (Otgaar, Peters & Howe 2012).

Relevant voor de zaak van Vicky is dat het voornamelijk volwassenen zijn die vatbaar blijken voor deze geheugenillussie. Kinderen zijn dat aanmerkelijk minder en er valt ook goed te begrijpen waarom dat zo is. Anders dan volwassenen beschikken kinderen nog niet over een uitgekristalliseerd semantisch netwerk. Dat maakt de kans op spontane pseudoherinneringen – of zo men wil autosuggestie – bij hen klein. Terwijl kinderen vatbaarder zijn voor suggestieve druk dan volwassenen, zijn ze minder vatbaar voor spontane geheugenillussies. Dit patroon is goed gedocumenteerd in de literatuur en wordt ook wel aangeduid als *developmental reversal* (Brainerd e.a.

2008). Het laat fraai zien dat de globale opvatting van oude experts als Stern en Varendonck en hun moderne erven – kinderen zijn vatbaarder voor pseudoherinneringen dan volwassenen – niet te handhaven valt. Op de zaak toegespitst mag het ronduit onwaarschijnlijk heten dat Vicky een spontane pseudoherinnering over het ouderschap van haar stiefvader zou hebben gevormd.

Er zijn andere overwegingen die in dit verband van belang zijn. Vicky meldt direct na het openen van de deur dat haar stiefvader het heeft gedaan. We weten dat kinderen die direct en zonder enig verzoek daartoe praten over een traumatische ervaring, dit dikwijls met een hoge mate van accuratesse doen (Bidrose & Goodman 2000; Leander, Granhag & Christianson 2005). Bovendien

1. Enigszins terzijde merken we op dat het geen toeval is dat Varendonck later de eerste psychoanalyticus in België werd. In die hoedanigheid legde hij zich toe op de fantasterij van kinderen. Zijn inspanningen werden door het psychoanalytisch hoofdkwartier in Wenen met onverholen minachting gevolgd (Ferenczi aan Freud: 'Bij deze stuur ik je het verschrikkelijke manuscript van Varendonck (...) dit is het slechtste wat ooit tot stand werd gebracht in de psychoanalyse (...) het is zo slecht dat sommige passages tot onbedaarlijke lachbuien leiden'; Heenen-Wolff 2009).

2. De klinisch psycholoog vergist zich hier. Het dossier maakt duidelijk dat er een lamp in de gang brandde en dat maakt zijn uitleg wankel. Vicky zou dus mogelijk wel haar vader hebben kunnen zien.

werd Vicky op dezelfde dag al verhoord; zo'n vroeg interview immuniseert tegen de ontwikkeling van latere geheugenfouten (McWilliams e.a. 2013).

Dan was er in de zaak van Vicky nog het misverstand dat uitdijende verklaringen de aanwezigheid van pseudoherinneringen verraden. Dat Vicky met uitgebreidere verklaringen kwam tijdens het tweede verhoor was volgens de klinisch psycholoog voldoende reden om aan te nemen dat haar verklaringen onbetrouwbaar waren. Het idee dat pseudoherinneringen in de tijd kunnen escaleren is juist (Sherman 2013), maar je kunt het verband niet omkeren: niet elke toename in geheugenmateriaal wijst op confabulatie. Als kinderen vaker op een steunende manier worden ondervraagd, zijn ze meer bereid om hun verhaal te vertellen (Goodman & Quas 2008). Dat komt omdat kinderen zich meer op hun gemak voelen en beter in staat zijn om correcte informatie uit hun geheugen op te dissen. Wanneer jeugdige getuigen van een traumatisch voorval daarover op een neutrale manier worden onderhouden, dan is niet confabulatie, maar omissie – het weglaten van details – het probleem (Sjöberg & Lindblad 2002a). Zo bezien is het gegeven dat Vicky meer vertelt tijdens het tweede verhoor een logisch gevolg van een kundig uitgevoerd verhoor.

In de zaak van Vicky waren twee misvattingen aan de orde, misvattingen die werden ingebracht door een deskundige. Ten eerste was er het onjuiste idee dat spontane pseudoherinneringen typisch zijn voor kinderen. Ten tweede was er de denkfout dat uitdijende verklaringen wijzen op escalerende pseudoherinneringen. Uiteindelijk onderkende de rechtbank dat de deskundigenverklaring van de klinisch psycholoog nogal aanvechtbaar was en veroordeelde zij de stiefvader tot 18 jaar gevangenisstraf.³

Sharona verzint een verhaal

Enkele weken voor haar 12e verjaardag klaagt een meisje – dat we Sharona zullen noemen – over brandende pijn bij het plassen. Haar moeder denkt aan een blaasontsteking en gaat met haar naar de huisarts. Die schrijft Sharona antibiotica voor, maar haar klachten lijken alleen maar erger te worden. Daarom stuurt hij haar urine naar een laboratorium voor bacteriologisch onderzoek. Na een paar dagen krijgt de arts een telefoontje van het lab: Sharona's urine bevat chlamydia trachomatis bacteriën. Omdat chlamydia bij een 11-jarige een sterke aanwijzing is voor seksueel misbruik, neemt hij contact op met het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling. Deze instantie doet aangifte bij de politie en de zedenrecherche besluit Sharona te horen in de kindvriendelijke studio. Tijdens het studioverhoor zegt het meisje seks te hebben gehad met vier à vijf jongens in de parkeergarage van een winkelcentrum. De jongens zouden zo rond de 16 jaar oud zijn geweest en Sharona zou met de seks hebben ingestemd. Het valt de studioverhoorders op dat het meisje het incident niet goed kan beschrijven. Zij zou naar het winkelcentrum zijn gegaan om snoep te kopen en in de snoepwinkel aan de praat zijn geraakt met wat oudere jongens. Zij vroegen haar mee te gaan naar de parkeergarage en daar zouden de jongens seks met haar hebben gehad. Sharona kan zich niet herinneren wat er

precies is gebeurd. Volgens haar ging het om 'gewone' seks. Ook weet zij niet meer hoe de jongens eruitzagen en wat hun namen waren. De zedenrecherche ziet weinig aanknopingspunten voor verder onderzoek en besluit de zaak voorlopig te laten rusten.

Enkele weken later neemt de zaak een verrassende wending. Dan brengt de oom van Sharona zijn defecte laptop naar een computerreparateur. Deze treft kinderporno aan op de laptop en waarschuwt de politie. De oom – die we Rodney zullen noemen – wordt opgepakt en verhoord. Tot verbazing van de verhoorders biecht hij niet alleen het bezit van kinderporno op, maar bekent hij en passant ook nog zelf een aantal kinderen te hebben misbruikt. Een van zijn slachtoffers zou zijn nichtje Sharona zijn geweest. Sharona wordt kort na de bekentenis van Rodney opnieuw in de studio gehoord. Als de verhoorders haar confronteren met de bekentenis van haar oom, beschrijft het meisje in detail hoe hij haar zover had gekregen dat ze wel seks met hem moest hebben, waaruit de seksuele handelingen bestonden en hoe vaak en waar het misbruik had plaatsgevonden. Haar verklaring komt in grote lijnen overeen met de bekentenis van Rodney. Uiteraard wordt Sharona gevraagd waarom zij tijdens het eerste verhoor niet over het misbruik wilde vertellen. Het meisje verklaart dan dat zij zich schaamde voor de seks met haar oom, het idee had dat zij medeverantwoordelijk was en ook niet wilde dat hij naar de gevangenis zou worden gestuurd.

De crux van deze casus is dat de glasharde ontkenning van iets dat wel gebeurde gepaard gaat met een willens en wetens gefabriceerd verhaal. Het doet opnieuw denken aan het onderzoek van Sjöberg & Lindblad (2002a) waarin 10 kinderen werden geïnterviewd die seksueel waren misbruikt en waarbij het misbruik door de dader was vastgelegd op video. Sjöberg & Lindblad vonden dat deze slachtoffers allemaal moeite hadden om bij de politie over het misbruik te vertellen. Bovendien verklaarden de kinderen maar over een deel van de seksuele handelingen die op de videobanden te zien waren. Dezelfde onderzoekers (Sjöberg & Lindblad 2002b) bestudeerden de dossiers van 47 kinderen waarvan zo goed als vaststond dat zij seksueel waren misbruikt (de daders hadden een bekentenis afgelegd). Opnieuw had een substantieel deel van de slachtoffers weinig zin om over de seksuele handelingen te vertellen. Er was een opvallend verschil tussen kinderen die weerstand ervoeren om over het misbruik te vertellen en degenen die relatief weinig moeite hadden om hierover te verklaren. Kinderen die moeite hadden om over de seksuele handelingen te spreken hadden doorgaans een emotionele band met de dader. Dat was in de meeste gevallen niet het geval voor de groep kinderen die zich vrij vlot over het misbruik uitliet. Goodman-Brown e.a. (2003) bestudeerden de dossiers van 218 kinderen die hoogstwaarschijnlijk waren misbruikt. Kinderen die niet wilden verklaren over de seksuele handelingen waren ouder, vaker het slachtoffer van incest, voelden zich vaker medeverantwoordelijk voor het misbruik, en vreesden vaker de negatieve gevolgen van het misbruik dan kinderen die relatief weinig moeite hadden om over de handelingen te spreken. De onderzoekers concludeerden dat kinderen die

3. Voor de liefhebber zie: Rechtspraak.nl, ECLI:NL:RBOBR:2013:BZ6665.

weerstand ervaren om over het misbruik te verklaren, veelal de dader (doorgaans een familielid) in bescherming willen nemen. Ook in vervolgonderzoek werd gevonden dat kinderen die door een familielid zijn misbruikt, vaak niet over de seksuele handelingen willen verklaren om zo de dader te ontzien (Ming Foynes, Freyd & DePrince 2009).

Als slachtoffers van misbruik met een vaag verhaal op de proppen komen, wordt nogal eens aangenomen dat er geen misbruik heeft plaatsgevonden. De casus van Sharona laat zien dat een vaag misbruikverhaal niet noodzakelijk hoeft te betekenen dat er geen misbruik heeft plaatsgevonden. Maar dit is overigens geen pleidooi voor het zogenaamde *child sexual abuse accommodation syndrome* (CSAAS). Dit 'syndroom' werd bedacht door de psychiater Ronald Summit (Summit 1983) en verwijst naar typische symptomen die kinderen zouden vertonen als ze misbruikt zijn. Volgens Summit zouden de volgende gedragspatronen diagnostisch zijn voor misbruikte kinderen: (1) niet over het misbruik willen praten, (2) misbruik ontkennen en (3) verhalen over misbruik herroepen. Deze constellatie is op speculatie gebaseerd en enig empirisch onderzoek dat steun verleent aan het bestaan van dit syndroom blijkt afwezig. Niettemin werd het idee populair in kringen van psychotherapeuten. Sommige therapeuten gingen daarin zo ver om de vuistregel te hanteren dat kinderen die vrijwel direct over misbruik praten onbetrouwbaar zijn, terwijl kinderen die misbruik ontkennen daarin gewantrouwd moeten worden. Amerikaans onderzoek maakt duidelijk dat het syndroom van Summit een twijfelachtige status heeft (London e.a. 2005). Hoewel misbruikverhalen van slachtoffers inderdaad soms met enige vertraging tot stand komen, is het zelden het geval dat zulke verhalen in een later stadium weer worden herroepen.

Overigens: in de casus van Sharona vond de advocaat van Rodney de tegenstrijdige verklaringen van Sharona maar raar en vroeg zich af of we de tweede verklaring van haar wel konden vertrouwen. Het illustreert dat velen zich als deskundige voelen geroepen wanneer het gaat om verklaringen van jeugdige slachtoffers. De tweede auteur van dit artikel werd ingehuurd om de accuraatheid van Sharona's verklaringen te analyseren. Hij wees de rechtbank op bovengenoemd onderzoek dat laat zien dat vage misbruikverhalen niet per definitie betekenen dat misbruik niet heeft plaatsgevonden. In de zaak van Sharona werd Rodney uiteindelijk tot 24 maanden gevangenisstraf veroordeeld. Ook moest hij zich laten behandelen voor zijn pedoseksuele neigingen.

Kinderen in de rechtszaal

Het aantal meldingen van kindermishandeling is in ons land de afgelopen jaren toegenomen (Van IJzendoorn e.a. 2007). Een grote groep van de kinderen die het betreft zal hoe dan ook worden gehoord over de beweerde mishandelingen. Het is onze ervaring dat dit soort verhoren in Nederland een grote mate van professionaliteit heeft bereikt. De eerder aangehaalde pionier William Stern schreef ooit over jeugdige getuigen: 'The children (juveniles) should be questioned, if at all possible, only once, in an anxiety-free atmosphere, as soon as possible after the experience in question, and only by a particularly apt personality' (Stern 1910; citaat uit Sporer 2008).

Voor zover wij kunnen overzien, handelen Nederlandse verhoorders in zedenzaken grotendeels conform Sterns ideaaltypische schets. Het gevaar dreigt meer van andere zijde: van deskundigen die zijn blijven steken in het generalistisch pessimisme van Stern en Varendonck als het gaat om de competentie van jeugdige getuigen.

In de hierboven beschreven zaken hebben wij laten zien welke misvattingen deskundigen er zoal op na houden. Zo valt de analyse van pseudoherinneringen bij kinderen en volwassenen een stuk genuanceerder uit dan Stern, Varendonck en hun modernere aanhangers voor mogelijk hielden. Soms zijn volwassenen nu eenmaal een stuk gevoeliger voor de formatie van pseudoherinneringen dan kinderen. Ook kunnen kinderen uit schaamte en angst voor familieleden misbruikverhalen met enige vertraging onthullen, maar dat op zichzelf zegt nog niets over de onbetrouwbaarheid van zulke verhalen.

In zaaksonderzoek komen wij ook andere misvattingen over het (kinder)geheugen tegen. Een daarvan is bijvoorbeeld dat hulpmiddelen helpen bij het verhoor van kinderen. Een weer heel andere is dat kinderen emotionele gebeurtenissen verdringen. Over al die misvattingen valt veel te zeggen. Hier volstaan we met de opvatting dat hun oorsprong niet ligt in de juridische discipline, maar bij deskundigen, die bij nader inzien toch weinig kaas hebben gegeten van de vakliteratuur ter zake. Het gaat telkens om misvattingen die stoelen op een te simplistisch beeld van hoe het geheugen van kinderen functioneert.

Het Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen zou er wijs aan doen een aparte categorie te creëren voor de rechtspsychologie. De vraag wat er allemaal mis kan gaan bij jeugdige getuigen is in die discipline een druk bestudeerd onderwerp. Het zijn de rechtspsychologen van wie men kan verwachten – en eisen – dat zij regelmatig publiceren over dit onderwerp, erover lezen en relevante themacongressen bezoeken. Psychotherapeuten of psychiateren zijn wat dat betreft minder gekwalificeerd. In tegenstelling tot de rechtspsychologen zijn zij doorgaans minder op de hoogte van de vakliteratuur over jeugdige getuigen en hun geheugen. Alleen de onderzoekers die de geheugenarchitectuur grondig kennen zijn in staat daarover een deskundigenoordeel te formuleren. Want in één opzicht had de oude Stern wel heel erg gelijk: jeugdige getuigen en slachtoffers moeten beschermd worden tegen de cascade van tegensprekende rapporten, wisselende deskundigen en nieuwe ondervragingen (zie Sporer 1982).

Literatuur

Bidrose & Goodman 2000

S. Bidrose & G.S. Goodman, 'Testimony and evidence: A scientific case study of memory for child sexual abuse', *Applied Cognitive Psychology* 14, 2000, p. 197-213.

Brainerd (ter perse)

C.J. Brainerd, 'Developmental reversals in false memory: A new look at the reliability of children's evidence', *Current Directions in Psychological Science* (ter perse).

Brainerd & Reyna 2005

C.J. Brainerd & V.F. Reyna, *The science of false memory*, New York: Oxford University Press 2005.

Brainerd, Reyna & Ceci 2008

C.J. Brainerd, V.F. Reyna & S.J. Ceci, 'Developmental reversals in false memory: A review of data and theory', *Psychological Bulletin* 134, 2008, p. 343-382.

Ceci & Bruck 1993

S.J. Ceci & M. Bruck, 'Suggestibility of the child witness: A historical review and synthesis', *Psychological Bulletin* 113, 1993, p. 403-439.

Ceci & Bruck 1995

S.J. Ceci & M. Bruck, *Jeopardy in the courtroom: A scientific analysis of children's testimony*, Washington, DC: American Psychological Association 1995.

Crombag & Merckelbach 1996

H.F.M. Crombag & H.L.G.J. Merckelbach, *Hervonden herinneringen en andere misverstanden*, Amsterdam: Contact 1996.

Deese 1959

J. Deese, 'On the prediction of occurrence of particular verbal intrusions in immediate recall', *Journal of Experimental Psychology* 58, 1959, p. 17-22.

Eth & Pynoos 1994

S. Eth & R. Pynoos, 'Children who witness the homicide of a parent', *Psychiatry* 57, 1994, p. 287-306.

Garven e.a. 1998

S. Garven e.a., 'More than suggestion: The effect of interviewing techniques from the McMartin Preschool case', *Journal of Applied Psychology* 83, III, 1998, p. 347-359.

Goodman 2006

G.S. Goodman, 'Children's eyewitness memory: A modern history and contemporary commentary', *Journal of Social Issues* 62, 2006, p. 811-832.

Goodman & Quas 2008

G.S. Goodman & J.A. Quas, 'Repeated interviews and children's memory', *Current Directions in Psychological Science* 17, 2008, p. 386-390.

Goodman-Brown e.a. 2003

T.B. Goodman-Brown e.a., 'Why children tell: A model of children's disclosure of sexual abuse', *Child Abuse & Neglect* 27, 2003, p. 525-540.

Heenen-Wolff 2009

S. Heenen-Wolff, 'Pioneer times of psychoanalysis in Belgium: Julien (Johan) Varendonck', *Luzifer-Amor* 22, 2009, p. 45-53.

IJzendoorn e.a. 2007

M.H. van IJzendoorn e.a., *Kindermishandeling in Nederland anno 2005: De nationale prevalentiestudie mishandeling van kinderen en jeugdigen (NPM-2005)*, Leiden: Casimir Publishers 2007.

Jonker & Jonker-Bakker 1991

F. Jonker & P. Jonker-Bakker, 'Experiences with ritualist child sexual abuse: A case study in the Netherlands', *Child Abuse & Neglect* 15, 1991, p. 191-196.

Lamb e.a. 2007

M.E. Lamb e.a., 'A structured forensic interview protocol improves the quality and informativeness of investigative interviews with children: A review of research using the NICHD Investigative Interview Protocol', *Child Abuse & Neglect* 31, 2007, p. 1201-1231.

Leander, Granhag & Christianson 2005

L. Leander, P.A. Granhag & S.A. Christianson, 'Children exposed to obscene phone calls: What they remember and tell', *Child Abuse and Neglect* 29, 2005, p. 871-888.

Leichtman & Ceci 1995

M.D. Leichtman & S.J. Ceci, 'The effects of stereotypes and suggestions on preschoolers' reports', *Developmental Psychology* 31, 1995, p. 568-578.

Loftus 2005

E.F. Loftus, 'Planting misinformation in the human mind: A 30-year investigation of the malleability of memory', *Learning & Memory* 12, 2005, p. 361-366.

Loftus & Pickrell 1995

E.F. Loftus & J.E. Pickrell, 'The formation of false memories', *Psychiatric Annals* 25, 1995, p. 720-725.

London e.a. 2005

K. London e.a., 'Disclosure of child sexual abuse: What does the research tell us about the ways that children tell?', *Psychology, Public Policy & Law* 11, 2005, p. 194-226.

McWilliams e.a. 2013

K. McWilliams e.a., 'Children's memory for their mother's murder: Accuracy, suggestibility, and resistance to suggestion', *Memory* 21, 2013, p. 111-124.

Ming Foynes, Freyd & DePrince 2009

M. Ming Foynes, J.J. Freyd & A.P. DePrince, 'Child abuse: Betrayal and disclosure', *Child Abuse & Neglect* 33, 2009, p. 209-217.

Munsterberg 1908

H. Munsterberg, *On the witness stand: Essays on psychology & crime*, New York: Doubleday 1908.

Otgaar & Candel 2011

H. Otgaar & I. Candel, 'Children's false memories: Different false memory paradigms reveal different results', *Psychology, Crime & Law* 17, 2011, p. 513-528.

Otgaar, Candel & Merckelbach 2008

H. Otgaar, I. Candel & H. Merckelbach, 'Children's false memories: Easier to elicit for a negative than for a neutral event', *Acta Psychologica* 128, 2008, p. 350-354.

Otgaar e.a. 2009

H. Otgaar e.a., 'Abducted by a UFO: Prevalence information affects young children's false memories for an implausible event', *Applied Cognitive Psychology* 23, 2009, p. 115-125.

Otgaar, Peters & Howe 2012

H. Otgaar, M.J.V. Peters & M.L. Howe, 'Dividing attention lowers children's, but increases adults' false memories', *Journal of Experimental Psychology. Learning, Memory, and Cognition* 38, 2012, p. 204-210.

Poole & Lindsay 1995

D.A. Poole & D.S. Lindsay, 'Interviewing preschoolers: Effects of nonsuggestive techniques, parental coaching, and leading questions on reports of nonexperienced events', *Journal of Experimental Child Psychology* 60, 1995, p. 129-154.

Roediger & McDermott 1995

H.L. Roediger & K. McDermott, 'Creating false memories: Remembering words not presented in a list', *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 21, 1995, p. 803-814.

Sherman 2013

S.M. Sherman, 'False recall and recognition of brand names increases over time', *Memory* 21, 2013, p. 219-229.

Sjöberg & Lindblad 2002a

R. Sjöberg & F. Lindblad, 'Limited disclosure of sexual abuse in children whose experiences were documented by videotape', *American Journal of Psychiatry* 158, 2002a, p. 312-314.

Sjöberg & Lindblad 2002b

R.L. Sjöberg & F. Lindblad, 'Delayed disclosure and disrupted communication during forensic investigations of child sexual abuse: A study of 47 corroborated cases', *Acta Paediatrica* 91, 2002b, p. 1391-1396.

Sporer 1982

S.L. Sporer, 'A brief history of the psychology of testimony', *Current Psychological Reviews* 2, 1982, p. 323-340.

Sporer 2008

S.L. Sporer, 'Lessons from the origins of eyewitness testimony research in Europe', *Applied Cognitive Psychology* 22, 2008, p. 737-757.

Summit 1983

R.C. Summit, 'The child sexual abuse accommodation syndrome', *Child Abuse & Neglect* 7, 1983, p. 177-193.

Whipple 1909

G.M. Whipple, 'The observer as reporter: A survey of the 'psychology of testimony', *Psychological Bulletin* 6, 1909, p. 153-170.

Whipple 1911

G.M. Whipple, 'The psychology of testimony', *Psychological Bulletin* 8, 1911, p. 307-309.

Whipple 1912

G.M. Whipple, 'Psychology of testimony and report', *Psychological Bulletin* 9, 1912, p. 264-269.

Whipple 1913

G.M. Whipple, 'Psychology of testimony and report', *Psychological Bulletin* 10, 1913, p. 264-268.

Zajac e.a. 2013

R. Zajac e.a., 'Misconceptions about childhood sexual abuse and child witnesses: Implications for psychological experts in the courtroom', *Memory* 21, 2013, p. 608-617.